

УДК 338.432(477); DOI: 10.31388/2519-884X-2022-45-69-74

Трусова Н. В., д.е.н., професор
Болтянська Л. О., к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІМЕЙНИХ ФОРМ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. У статті розглядається методичні положення до оцінки соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного виробництва та особливості їх соціальної відповідальності при виконанні виробничого процесу в оточуючому економічному середовищі. Обґрунтовано, що траєкторія економічної стабільності сімейних форм аграрного виробництва із соціальною свідомістю розвитку є процесом неперервної дії, а послідовним і цілеспрямованим проектом з певним економічним результатом, обмеженим у часі та ресурсах. Визначено орієнтири та стандартизовані норми континууму «соціально-поведінкова мобільність – економічна стабільність» сімейних форм аграрного виробництва із інтерпретованими ознаками активізації економічного розвитку за шкалою благополуччя.

Ключові слова: сімейні форми, аграрне виробництво, соціальна відповідальність, економічний розвиток, економічне середовище.

JEL code classification: J24

Trusova N. V., D.Sc., Professor
Boltianska L. O., PhD, Associate Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

ECONOMIC FOUNDATIONS OF SOCIO-BEHAVIOR ACTIVITY OF FAMILY FORMS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract. The article considers the methodological provisions for assessing the socio and behavioral activities of family forms of agricultural production and the features of their social responsibility in the production process in the surrounding economic environment. It is substantiated that the trajectory of economic stability of family forms of agricultural production with social consciousness of development is a process of non-permanent action, and a consistent and purposeful project with a certain economic result, limited in time and resources. Guidelines and standardized norms of the continuum "socio and behavioral mobility – economic stability" of family forms of agricultural production with interpreted signs of intensification of economic development on the scale of well-being are determined. It is proved that the economic component in the social and behavioral activities of family forms of agricultural production provides a trajectory of stable development in the agro-food market. It is determined that the distribution of economic development projects in the socio and behavioral activities of family forms of agricultural production allows to specify their goals, increase the accuracy of plans and forecasts. Social trust becomes a certain basis for understanding social relations and responsibility for the production process of family forms of agricultural production. The specific features of the influence of the economic environment on social and behavioral activities and the trajectory of economic stability of family forms of agricultural production are substantiated. The components of the integration process of economic development and stable social behavior of members of the family form of agricultural production are determined, taking into account the peculiarities of their business partnership in the agro-food market. Quantitative and qualitative signs of measuring the level of social and behavioral mobility of family forms of agricultural production in the period of interruption of economic development have been established.

Key words: family forms, agricultural production, social responsibility, economic development, economic environment.

Постановка проблеми. Розвиток поведінкових відносин сімейних форм розгалуженої системи соціальних інститутів є аграрного виробництва та їх відповідальності основою для становлення соціально- за результати своєї діяльності в бізнес

середовищі. Останнім часом українські сімейні форми аграрного виробництва намагаються сформувати власний підхід до розуміння соціальної складової відповідальності, детермінуючи розповсюдження практик ведення агробізнесу із усвідомленням своєї приналежності до збереження оточуючого середовища, відповідальності за вирішення соціально-економічних проблем сільських територій, підвищення якості життя та дотримання прав людини. При цьому, поведінкова відповідальність поступово стає своєрідною філософією ведення агробізнесу сімейними формами господарювання, послідовно змінюючи позицію і поведінку в професійному бізнес-середовищі, забезпечуючи ефективний розподіл соціальних статусів, визначаючи усвідомлену будову професійного шляху через зростання та формування виробничого потенціалу. Поміж цього, індивідуальна відповідальність сімейних форм аграрного виробництва та власне просування в бізнес-середовищі своїх позицій дозволяє виокремити пріоритетні позаорганізаційних альтернатив виробничого процесу в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, котрі вивчали соціально-поведінкові аспекти розвитку сімейних форм господарювання та їх відповідальність перед суспільством як складне соціальне явище, у контексті розвитку теорії соціального капіталу, варто вказати Ліпсет С., Бендікс Р. [8], Мадді С., Харві Р., Хошаба Д., Лу Дж., Персіко М., Броу М. [9], Шварц М., Керролл А. [10]. Ідеї розвитку інституціоналізації моделей соціальної відповідальності сімейних форм аграрного виробництва, зокрема в комерційній сфері із виокремленням показників та елементів соціально-трудова відносин представлено в роботах: Демчак І. М., Свиноус І. В., Микитюк Д. М., Сидорук О. П., Биба В. А. [1], Комарницький І. [2], Полятикін Л., Кадацька А. [3], Осипова М., Доброва Н. [4], Маренич Т. [5], Гнатишин Л. [6], Савка М. [7].

Мета дослідження. Напрямок нашого дослідження є розробка методичного підходу до оцінки соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного

виробництва, враховуючи їх відповідальність у формуванні траєкторії економічного розвитку агропродовольчому ринку.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного бізнес-середовища сучасні соціально-поведінкові моделі розвитку сімейних форм аграрного виробництва, народжені попереднім соціальним контекстом, його цінностями і нормами, не дозволяють досягти успіху щодо розробки нової технології самореалізації та пов'язаною з цим відповідальності в агробізнесі. При широкому різноманітті концепцій соціальної відповідальності (концепція досягнення конкурентних переваг, корпоративної підзвітності, концепція зацікавлених сторін, теорія корпоративного конституціоналізму, теорія корпоративного громадянства, концепція сталого розвитку тощо), всі вони безпосередньо знаходяться у фокусі соціологічного пізнання. За таких умов, дослідження соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного виробництва дає змогу не тільки суттєво розширити межі соціологічного знання щодо розвитку соціальної відповідальності малого агробізнесу на ринку, але й дослідити саме специфіку її реалізації на різних соціальних рівнях. При впровадженні принципів соціальної відповідальності на загальноприйнятих міжнародних засадах, соціально-поведінкова складова дозволяє сімейним формам господарювання стійко розвиватися в сучасному соціумі. В цьому аспекті, нами пропонується методичний підхід до оцінки соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного виробництва, враховуючи їх відповідальність у формуванні траєкторії економічного розвитку агропродовольчому ринку.

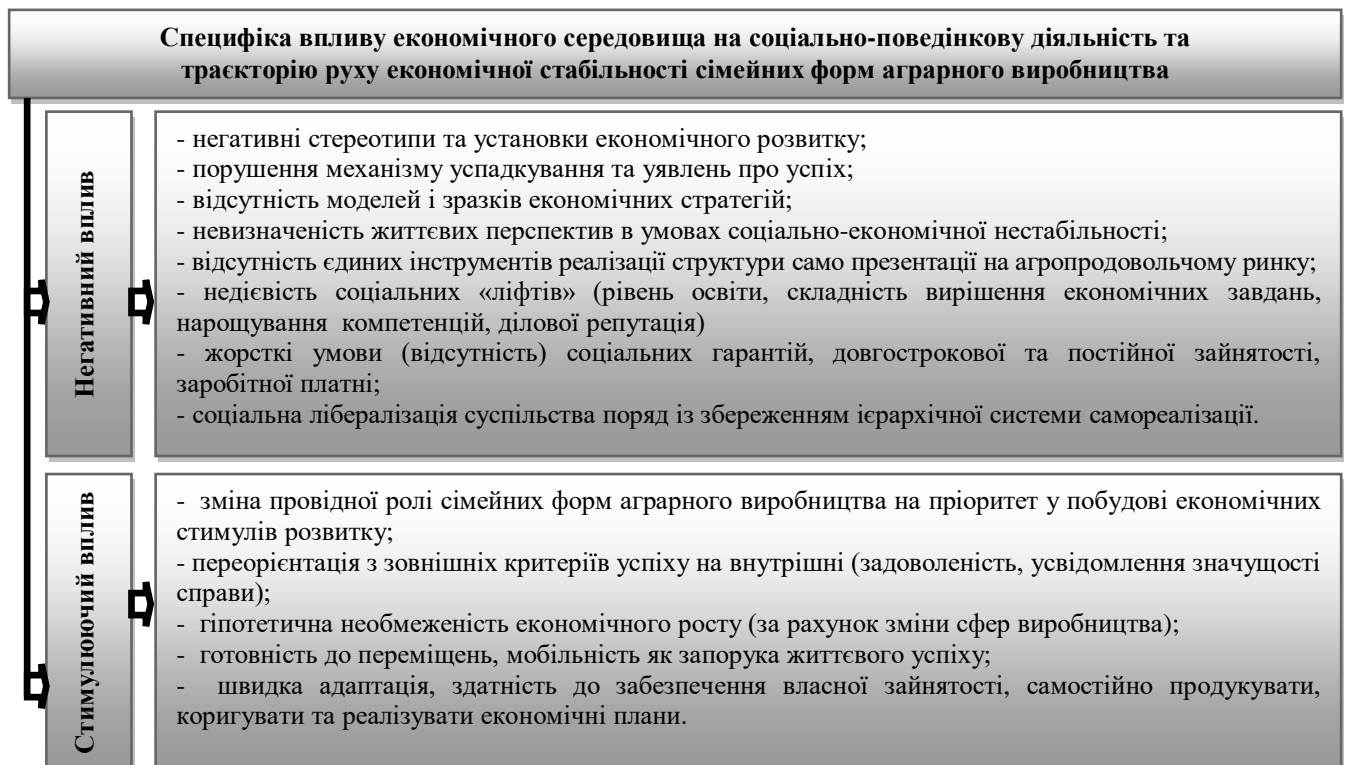
Важливим аспектом економічного розвитку сімейних форм аграрного виробництва є рівновага між типами поведінки в партнерстві. У соціумі система цінностей стає більш раціоналізованою, проте є і зворотна тенденція – громадська думка починає формуватись на національному рівні, хоча й спрямована на підтримку традиційних цінностей. В емерджентному соціумі соціальна

відповідальність сімейних форм аграрного виробництва в соціально-адаптованому середовищі розглядаються через пасивно-адаптивну та активно-творчу форми розвитку певної групи. В пасивній моделі соціальної відповідальності сімейні форми аграрного виробництва орієнтуються на виконання норм, інструкцій, тобто на рівень соціальних та економічних вимог, які «приводять» до розвитку через постановку завдань [2]. В рамках активної моделі соціальна відповідальність сімейних форм аграрного виробництва виходить за межі повсякденності перетворює працю на предметом практичного перетворення. Це дає можливість конструювати економічне майбутнє, приймати протиріччя соціальної та економічної дійсності аграрного виробництва та розглядати труднощі як стимул подолання власних меж. Така стратегія вимагає значних зусиль, але лише вона дозволяє максимально реалізувати виробничий потенціал сімейних форм аграрного виробництва та досягнути бажаного в житті [2].

Індивідуальна концепція соціально-поведінкової стабільності сімейних форм аграрного виробництва в структурі бізнес-партнерства дозволяє обрати оптимальний вектор економічного розвитку та той шлях соціальної відповідальності в суспільстві, виходячи з власної спрямованості. Вона ослаблює дію чинників опору, тобто

забезпечує стійкість процесу економічного розвитку сімейних форм аграрного виробництва. Цей соціально-поведінковий інструмент включає в себе: цілі економічного росту (поєднані з життєвими цінностями), модель стратегії і тактики реалізації виробничого потенціалу аграрного напрямку, критерії стійкості в ризикових умовах аграрної сфери [8; 10].

Світові трансформації, що стосуються глобалізації економіки, соціальної мобільності, швидкого накопичення великих обсягів інформації та легкого доступу до неї, кардинально змінюють вимоги до соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного виробництва. В сучасних умовах, вектор соціальної свідомості сімейних форм аграрного виробництва в площині економічного розвитку вирішують не організації і не державні інституції. Сучасна сімейна форма аграрного виробництва орієнтуються на власне визначення того, яким буде інтенсивність та спрямованість її самореалізації при обраній програмі активної взаємодії з агробізнесом в економічному середовищі агропродовольчого типу. Водночас, сімейна форма аграрного виробництва в економічному середовищі може як надавати великі можливості самореалізації, так і послабляти його траєкторію руху економічної стабільності, через високий рівень конкуренції (рис. 1).

Рис. 1. Специфіка впливу економічного середовища на соціально-поведінкову діяльність та траєкторію руху економічної стабільності сімейних форм аграрного виробництва

Джерело: розроблено авторами

Соціальний контекст відповідальності сімейних форм аграрного виробництва в бізнес-партнерстві потрібно враховувати при розробці відповідного поведінкового інструментарію, який має бути адаптований до соціалізації економічного середовища. Спільність групової поведінки (інтересів, цінностей, цілей) формує стійкий результат ділової позиції кожної сімейної форми аграрного виробництва з досить жорсткими вимогами перспективного виду діяльності агропродовольчого типу [6; 9]. Крім того, економічне середовище в якому знаходиться сімейна форма аграрного виробництва обраної сільськогосподарської галузі визначає рівень її активності при виконанні норм та правил соціальної відповідальності на ринку. Поміж цього, соціально-поведінковий клімат, що спонукає до стабільного економічного розвитку (пошук та спілкування з партнерами в агробізнесі буде надавати сили в подоланні труднощів, сприяти економічному зростанню в обраній

сфері аграрного виробництва), забезпечує адекватну поведінку бізнес-партнерів в досягненні результатів корпоративної відповідальності на ринку.

Емпіричні процедури щодо якісного та кількісного аналізу інтегральних складників соціально-поведінкової діяльності сімейних форм аграрного виробництва з певним рівнем соціальної відповідальності в економічному середовищі передбачають контент-аналіз траєкторії руху їх економічної стабільності, факторний аналіз компонентів забезпечення економічного розвитку, кореляційний аналіз зв'язків між бізнес-параметрами аграрного бізнесу та впливом соціальних складових на їх мобільність та самореалізацію.

Для кількісного вимірювання рівня соціально-поведінкової мобільності сімейних форм аграрного виробництва розраховується період переривання економічного розвитку (формула (1)) [8]:

$$P_{ipd} = T_{ps} / N_{jch}, \quad (1)$$

де, P_{ipd} – період переривання соціально-поведінкової мобільності; T_{ps} – тривалість соціально-поведінкової мобільності, років; N_{jch} – кількість випадків зміни місця соціально-поведінкової мобільності.

При цьому, континуум «соціально-поведінкова мобільність – економічна стабільність» обирається шляхом проведення контент-аналізу, який дозволяє визначити проміжні групи співробітництва сімейних форм аграрного виробництва в економічному середовищі через непараметричний U-критерій Манна-Уїтні (Mann-Whitney U-test) та виявити різницю параметрів вибірки [8].

Нами рекомендовано методика «Career Orientation Inventory» для вивчення мотиваційно-ціннісної економічної складової

в соціально-поведінковій діяльності сімейних форм аграрного виробництва, яка має метафоричну назву «діловий якір» [10]. Ця якірна модель економічної стабільності (Я-концепція) дозволяє виявити внутрішні фактори руху економічного росту сімейних форм аграрного виробництва та базові положення щодо вибору бізнес-партнерства в економічному середовищі з метою реалізації власних потреб і мотивів, відношення до соціальної відповідальності та цінність вкладання свого виробничого потенціалу в якісний виробничий процес. Тобто, в діловому плані сімейні форми аграрного виробництва розглядаються через систему ціннісних соціально-поведінкових орієнтацій та установок, інтересів й інших соціально обумовлених стимулів до діяльності (табл. 1).

Загальний рівень соціально-поведінкової самореалізації сімейних форм аграрного виробництва в високою формою соціальної відповідальності відбувається за двома напрямками: зовнішньоекономічному (значущі здобутки у зовнішньоекономічних видах діяльності сімейних форм аграрного виробництва); внутрішньоекономічному (самовдосконалення, підвищення економічного розвитку для внутрігосподарських видів діяльності). Пропонується використовувати методику соціально-поведінкової самореалізації, яка визначається за 10-ю шкалою та стандартизованими нормами, яка представлена в табл. 2.

Таблиця 1

**Характеристика орієнтирів та стандартизованих норм
континууму «соціально-поведінкова мобільність – економічна стабільність»**

Назва економічної орієнтації	Характеристика	M±SD
Технічна (функціональна) компетентність	Орієнтація на соціально-поведінкову діяльність, наявність здібностей у певній галузі аграрного виробництва, прагнення до стабільного економічного розвитку	14,6 ± 4,2
Автономія (незалежність)	Прагнення до самостійного вибору галузі аграрного виробництва та термінів функціонування та економічного розвитку	19,1 ± 3,4
Безпека (стабільність)	Прагнення до безпеки і передбаченості життя: стабільність проживання	12,5 ± 2,5 8,1 ± 3,0
Відданість справі	Орієнтація на соціальні цінності в аграрному виробництві сільських територій («зробити сільські території кращими», «принести користь сільській громаді»)	19,2 ± 4,1
Чистий виклик	Прагнення до вирішення складних завдань в конкурентному агровиробництві, що надає можливість довести власну перевагу в бізнес-середовищі	16,4 ± 3,9
Стиль життя	Орієнтація на збалансованість індивідуальних потреб, інтересів сім'ї та просування власної продукції на агропродовольчий ринок	15,7 ± 2,4
Підприємницька креативність	Прагнення працювати на себе, виробляючи нові види продукції	17,3 ± 4,7

Джерело: удосконалено авторами за даними [2;7;10]

Таблиця 2

**Шкала соціально-поведінкової самореалізації сімейних форм
аграрного виробництва за стандартизованими нормами соціальної
відповідальності в економічному середовищі**

Напрями професійної самореалізації	Стандартизовані норми	
	M	W
1.1. Потреба у вдосконаленні соціально-поведінкової діяльності	7.67	2.55
1.2. Наявність соціальної відповідальності за економічний розвиток в ієрархії сімейної форми аграрного виробництва	6.83	2.92
1.3. Задоволення власними виробничими досягненнями	6.33	3.02
1.4. Постійна постановка нових економічних цілей та соціальної відповідальності	8.66	2.17
1.5. Формування власної соціальної відповідальності в економічному середовищі	7.55	2.27
<i>Рівень внутрішньоекономічної соціально-поведінкової самореалізації</i>	37.04	9.93
2.1. Досягнення поставлених економічних цілей та соціальної відповідальності в реалізації виробничого процесу	7.31	2.23
2.2. Визнання виробничих досягнень бізнес-партнерами	7.02	2.21
2.3. Використання ділового досвіду та здобутків іншими членами сімейної форми аграрного виробництва	6.85	2.60
2.4. Розвиток виробничого потенціалу і соціальних здібностей	7.83	2.40
2.5. Вияв високого рівня соціальної відповідальності у соціально-поведінковій діяльності	6.48	2.62
<i>Рівень зовнішньоекономічної самореалізації</i>	35.49	9.62
<i>Загальний рівень соціально-поведінкової самореалізації сімейної форми аграрного виробництва</i>	72.53	18.36

Джерело: удосконалено авторами за даними [2]

Об'єктивна необхідність у визначенні поведінковій діяльності сімейних форм напрямів, за якими доцільно реалізовувати аграрного виробництва в ієрархії бізнес-економічну складову в соціально-партнерства, яка обумовлена потребою

суб'єктів-партнерів забезпечити їх стабільність функціонування.

Висновки. Таким чином, соціально-поведінкова діяльність сімейних форм аграрного виробництва в контексті стимулювання їх соціальної відповідальності та економічного розвитку на агропродовольчому ринку дозволяє підвищити інтеграційні процеси в виробничій сфері, життєздатність та стимули до взаємодії з бізнес-партнерами в зовнішньому та внутрішньому економічному середовищі; визначити пріоритетні напрями самореалізації та забезпечення потреб економічної, соціальної політики сільських

територій в державі для просування якісної та екологічної продукції; використання безпечних ресурсозберігаючих технологій, комунікацій з партнерами та інформування щодо ділового іміджу та конкурентоспроможності; впровадження стандартів якості продукції, забезпечення ініціатив щодо просування на ринку якісного продукту з урахуванням потреб і побажань споживачів агропродовольчого ринку, недопущення виробництва і реалізації продукції, шкідливої для здоров'я, життя споживачів, а також навколишнього природного середовища і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Демчак І. М. Фермерські господарства: сучасний стан та проблеми розвитку/ І. М. Демчак, І.В. Свиноус, Д.М. Микитюк, О.П. Сидорук, В.А. Биба. *Продуктивність агропромислового виробництва*. 2016. № 28. С. 43–9.
2. Комарницький І. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2010. № 4 (8). С. 62–76.
3. Полятикiна Л. І., Кадацька А. М. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_8 (дата звернення 11.01.2022).
4. Осипова М., Добрава Н. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_10_10 (дата звернення 29.11.2021).
5. Маренич Т. Г. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури. URL: http://nnibm.at.ua/2016/2606/vestnik_174.pdf (дата звернення 21.12.2021).
6. Гнатишин Л. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5, № 1–2. С. 26–31.
7. Савка М. В. Методика дослідження розвитку фермерських господарств та ефективності їх функціонування. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9–10. С. 79–85.
8. Lipset S., Bendix R. Social mobility in industrial society. London: William Heinemann Ltd., 1959. P. 24–25.
9. Maddi S., Harvey R., Khoshaba D., Lu J., Persico M., Brow M. The Personality Construct of Hardiness III: Relationships with Repression, Innovativeness, Authoritarianism and Performance. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74, № 32. P. 575–598.
10. Schwartz M., Carroll A. Corporate social responsibility: a three-domain approach. *Business Ethics Quarterly*. 2003. Vol.13(4). P. 503–530.

References

1. Demchak, I. M., Svinous I. V., Mykytiuk, D. M., Sydoruk, O. P., Byba, V. A. (2016). Farms: current status and development problems. *Productivity of agro-industrial production*, 28, 43–9.
2. Komarnytskyi, I. (2010). Social responsibility of business as a tool for managing a modern enterprise. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series: Political Science. Sociology. Law*, 4(8), 62–76.
3. Poliatykina, L. I., Kadatska, A. M. (2016). Status and prospects of farm development in Ukraine. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_8.
4. Osypova, M., Dobrova, N. (2016). Farms of Ukraine: features, problems, prospects of development. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_10_10.
5. Marenych, T. H. (2016). Transformation of personal farms into business structures. URL: http://nnibm.at.ua/2016/2606/vestnik_174.pdf.
6. Hnatyshyn, L. (2012). Farms in the organizational system of agricultural production. *Agrarian economy*, 5(1–2), 26–31.
7. Savka, M. V. (2018). Methods of research on the development of farms and the effectiveness of their operation. *Innovative economy*, 9–10, 79–85.
8. Lipset, S., Bendix, R. (1959). Social mobility in industrial society. London: William Heinemann Ltd.
9. Maddi, S., Harvey, R., Khoshaba, D., Lu, J., Persico, M., Brow, M. (2006). The Personality Construct of Hardiness III: Relationships with Repression, *Innovativeness, Authoritarianism and Performance. Journal of Personality*, 74(32), 575–598.

10. Schwartz, M., Carroll, A. (2003). Corporate social responsibility: a three-domain approach. *Business Ethics Quarterly*, 13(4), 503–530.